

М. П. Бутко,
д. е. н., професор, Чернігівський державний технологічний університет
І. О. Макаренко,
кандидат наук з державного управління

ЕФЕКТИВНА ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА ЯК ФАКТОР ПРИСКОРЕНОГО ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В СВІТОГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС

Проаналізовано стан промислової політики в Україні з урахуванням світового досвіду. Виокремлено шляхи підвищення інноваційної активності промислового комплексу.

The relation of industrial policy is analysed in Ukraine taking into account world experience. The ways of increase of innovative activity of industrial complex are selected.

Ключові слова: промислова політика, кластеризація, інноваційний продукт, науково-технічний прогрес, інноваційна політика, дерегулювання.

ВСТУП

Світові інтеграційні процеси потребують прискореного розв'язання проблеми переходу України до пост-індустріальної фази суспільного розвитку. За цих обставин саме промисловий комплекс як сфера прояву та реалізації визначальної частки матеріальних та інтелектуальних потреб суспільства може забезпечити успішне завершення трансформаційних перетворень в економіці держави. Адже промисловість нині є інтегрантом науково-технічних досягнень, вона здатна ліквідувати відставання нашої держави з продуктивності праці в сфері матеріального виробництва, оновити технічний стан інфраструктурних галузей та енергопотужностей. Для досягнення цих результатів необхідно подолати найбільші складнощі в функціонуванні промисловості — це реформованість її структури та мінімальна адаптація до сучасних тенденцій та вимог ринку.

У зв'язку з цим надзвичайно актуальною стає розробка теоретичних та практичних засад формування в Україні ефективної промислової політики як фактора прискореного входження нашої держави у світогосподарський простір.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблеми модернізації промисловості України зайняли досить помітну нішу в наукових дослідженнях останніх років. Ця актуальність зумовлена тим, що загрози й виклики економічному розвитку нашої держави, пов'язані з технологічною відсталістю вітчизняної промисловості впродовж всього періоду державотворення, постійно нарастають, значно обмежуючи можливості реалізації успішної конкурентної стратегії в умовах активізації інтеграційних процесів.

Програма економічних реформ на 2010—2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", яку запропонував Президент України, вимагає відповідних коригувань промислової політики, з розширенням можливостей індустріальної складової у забезпеченні національних інтересів нашої країни в глобалізованому світі. Проте в Програмі мова йде про передбачувану модернізацію електроенергетики, вугільної галузі і нафтогазової промисловості, які, звичайно, є досить важливими для розвитку економіки, але їх реформуванням не вичерпуються проблеми вітчизняного промислового комплексу в цілому.

Саме тому метою даної статті є обґрунтування доцільності запровадження ефективних механізмів державного управління промисловим розвитком задля прискореного приєднання України до високорозвинених країн світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам розвитку промисловості присвячено багато праць зарубіжних і вітчизняних вчених. Над розв'язанням проблем інтеграції промисловості України у світогосподарський простір працюють О. Алімов, О. Амоша, О. Білорус, Б. Буткинський, В. Геєць, М. Герасимчук, О. Кондратов, Л. Кузнєцова, В. Ландик, В. Новицький, В. Семиноженко, Л. Федулова, М. Чумаченко, А. Чухно, М. Якубовський та багато інших. Проте розроблені теоретичні положення не повністю розкривають сутнісні характеристики механізму державного регулювання поступу національного промислового комплексу до постіндустріального рівня в сучасних умовах.

Таблиця 1. Динаміка обсягу реалізованої промислової продукції на одну особу населення в Україні, грн.*

№	Області	Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу населення, грн.							
		2003	Рейтинг області за обраним показником	2005	Рейтинг області за обраним показником	2007	Рейтинг області за обраним показником	2009	Рейтинг області за обраним показником
1	АР Крим	2528,6	23	3719,6	21	5122,2	23	7284,3	23
2	Вінницька	3255,9	19	4181,6	18	6760,1	18	8766,1	14
3	Волинська	3417,1	17	5158,3	15	8766,1	11	6316,4	24
4	Дніпропетровська	16744,0	2	19942,4	3	32130,2	2	33225,2	2
5	Донецька	20227,7	1	21172,2	1	30057,6	3	31556,6	3
6	Житомирська	2805,2	20	3834,8	19	5986,8	20	7870,9	17
7	Закарпатська	1865,0	26	2566,5	25	5005,1	25	4619,5	26
8	Запорізька	14631,2	4	18335,3	4	29587,6	4	29307,0	4
9	Івано-Франківська	4502,7	12	5272,5	13	8402,2	13	8102,0	16
10	Київська	5913,7	10	8197,8	7	13538,9	7	19132,1	7
11	Кіровоградська	2149,3	24	3240,2	23	5354,4	22	7554,7	21
12	Луганська	12390,6	6	14305,8	6	22649,8	6	25131,5	6
13	Львівська	4464,6	13	4553,3	16	7070,9	17	8443,8	15
14	Миколаївська	5981,7	9	7455,9	9	9852,5	10	14238,9	9
15	Одеська	6267,1	7	6070,8	11	7968,7	14	10983,9	11
16	Полтавська	13473,0	5	14773,1	5	24756,3	5	26009,6	5
17	Рівненська	3403,3	18	4444,0	17	7074,9	16	7805,8	19
18	Сумська	5010,7	11	6246,5	10	8450,5	12	10553,4	12
19	Тернопільська	1986,8	25	2230,3	26	3574,0	26	4787,5	25
20	Харківська	6037,1	8	7991,5	8	12139,4	8	16081,9	8
21	Херсонська	3608,5	16	3160,0	24	5041,7	24	7357,7	22
22	Хмельницька	2721,5	21	3713,6	22	6617,9	19	7601,9	20
23	Черкаська	4276,1	14	5553,6	12	10064,7	9	14029,7	10
24	Чернівецька	1375,3	27	1612,0	27	2850,4	27	3303,7	27
25	Чернігівська	4145,0	15	5184,2	14	7341,7	15	9440,9	13
26	м. Київ	15709,9	3	21171,5	2	33716,4	1	41093,3	1
27	м. Севастополь	2529,6	22	3724,9	20	5560,0	21	7857,7	18

* Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Трансформаційні процеси та сучасні реалії лібералізації та економічних свобод справили відчутний вплив на розвиток промислового виробництва та його ефективність.

Нинішніми важливими ознаками промислової динаміки є нестабільність темпів розвитку, структурна реформованість та регіональна асиметрія.

Зокрема, впродовж 2000—2009 років найбільший рівень реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу належить м. Києву, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Одеській, Полтавській та Харківській областям (табл. 1). Поряд з цим, в Закарпатській, Кіровоградській, Тернопільській, Чернівецькій областях та Автономній Республіці Крим негативні тенденції промислового розвитку не тільки не поліпшуються, а, навпаки, наростають. Така диференціація зумовлена неоднаковим рівнем функціонування складових промислового потенціалу та потребує комплексного підходу до оцінки характеру їх впливу на розвиток регіональних господарських систем.

Висока питома вага промисловості у загальних по економіці обсягах виробничих ресурсів, енергоспоживання, випуску та валової доданої вартості підкреслює важливість вирішення проблеми підвищення ефективності виробництва в галузі як передумови для подальшого соціально-економічного розвитку й зміцнення конкурентних позицій нашої країни [1].

Україні, в якій промислово-політика перебуває на стадії становлення, необхідно враховувати багатий досвід країн Європейського Союзу у її реалізації. Так, основні напрями промислової політики європейського співтовариства орієнтовані на інтеграції інноваційної та інвестиційної її складових і базуються на спільних принципах економічного зростання на засадах сталого розвитку.

У світовій теорії і практиці організації розвитку промисловості існує значна кількість напрямів і концепцій, вибір яких залежить від факторів, що впливають на економіку. Зокрема, інструментом підвищення інноваційної активності промисловості України може стати кластерний принцип державного регулювання, що передбачає концентрацію ресурсів держави для підтримки галузевих і регіональних кластерів [2].

Найбільш узагальнено кластер — це група взаємозалежних компаній (постачальники, виробники, інфраструктура, логістика), що знаходяться поруч, та зв'язаних з ними організацій (науково-технічні, консалтингові, маркетингові), що діють у визначеній сфері і взаємно допомагають одне одному. За М.Портером, кластери — це концентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також зв'язаних з їхньою діяльністю організацій [5].

Економічною наукою визначені ознаки кластера, які економісти називають правилом чотирьох "К": концентрація підприємств однієї або суміжних галузей в одній географічній точці; конкурентоспроможність продукції, що випускається ними; конкуренція за завоювання й утримання клієнта; кооперація із високим ступенем розвиненості. Кластерові властиві наявність різноманітних форм власності з домінуванням приватної, вільної конкуренції та лібералізованого ціноутворення, фінансова стабільність, економічна самостійність і відповідальність всіх його учасників. Виступаючи інтеграційним механізмом, кластер дозволяє всім його учасникам швидко долати конкурентні бар'єри та формувати відповідні переваги.

Виробники, що приходять з інших галузей кластера, використовують в рамках кластера сучасні нововведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, упроваджують нові стратегії, ноу-хау тощо. Відбувається вільний обмін інформацією і швидке поширення нововведення по всіх каналах. Зв'язки усередині кластера є засобом подолання замкнутості,

загострення конкуренції або ж інертності між суперниками, що скорочує появу конкуренції і нових фірм. Не випадково в багатьох країнах кластерний підхід став активно використовуватися при формуванні й реалізації національної економічної політики. Саме кластеризація дозволяє підвищити ефективність взаємодії приватного сектора, держави, торговельних асоціацій, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі. Вона може також слугувати основою для конструктивного діалогу між представниками підприємницького сектора і держави з метою виявлення проблем розвитку науки і виробництва, шляхів найбільш ефективної реалізації наявних інвестиційних можливостей і необхідних заходів державної політики.

Як показує світова практика, кластерний підхід не тільки є засобом досягнення цілей економічної політики (структурні зміни, підвищення конкурентоспроможності, посилення інноваційної спрямованості), але також є могутнім інструментом для регіонального розвитку, індикаторами якого є збільшення зайнятості, заробітної плати, відрахувань у бюджети різних рівнів, підвищення стійкості й конкурентоспроможності територіальних господарських систем.

Зокрема, країни Європейського Союзу прийняли шотландську модель кластера, за якої ядром такого спільного виробництва стає велике підприємство, що поєднує навколо себе невеликі фірми. Існує й італійська модель — більш гнучке і "рівноправне" співробітництво підприємств малого, середнього і великого бізнесу.

У США більше половини підприємств працюють за такою моделлю виробництва — підприємства кластера знаходяться в одному регіоні й максимально використовують його природний, кадровий та інноваційний потенціали. Американські науковці у секторі виробництва споживчих товарів забезпечили лідерство країни в сільському господарстві, виробництві упакування і засобах механізації (галузі-постачальники) поряд з успіхами в сфері реклами і фінансовому секторі (галузі-споживачі). Як правило, продукція кластерів орієнтована на експорт або імпортозаміщення.

Сучасні теорії розвитку конкурентоспроможності на основі кластерів класифікують їх як диверсифіковану сукупність галузей, зв'язаних відносинами постачань і придбань, заснованих на матриці "виртрати — випуск". Кластерний підхід до вивчення економічних процесів конкурентоспроможності застосовується в низці інших теорій, де кластери розглядаються як своєрідні "фільтри", які зумовлюють залежність одного сектора від іншого за технологічним рівнем. Цим ґрунтується необхідність налагодження технологічних зв'язків між галузями і секторами для реалізації їхніх потенційних переваг. Кластери подібного типу формуються в Німеччині, Японії, а також в країнах Латинської Америки, Азії, Африки, що розвиваються. Фахівці вважають, що для країн з перехідною економікою найбільше підходить саме кластерна організація виробництва [7].

Слід також зазначити, що у світовій практиці успішний розвиток конкурентоспроможності промисловості забезпечується при комплексному використанні кластерного механізму і сучасних концепцій інноваційного розвитку. Під кластером інноваційної активності розу-

міють сукупність базисних нововведень, сконцентрованих на визначеному відрізку часу й у визначеному економічному просторі. Кластерна форма організації приводить до створення особливої форми інновації — сукупного інноваційного продукту. Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а визначену систему поширення нових знань і технологій.

Формування промислово-інноваційних пріоритетів дозволяє у найкоротші терміни та з високою ефективністю використовувати інтелектуальний та науково-технічний потенціал промисловості як факторів досягнення поточних і перспективних цілей держави [6]. Тому в управлінні інноваційними процесами пріоритетну підтримку повинні мати підприємства галузей, що мають власну базу для проведення дослідно-експериментальних та науково-технічних досліджень [4]. Звідси — важливим заходом розбудови промислового комплексу є переорієнтація промисловості на виробництво наукомісткої високотехнологічної продукції.

Промислова політика має охопити інфраструктуру підтримки інноваційних процесів (технопарки, технополіси, інноваційні центри, бізнес-інкубатори та інші інноваційні структури), наукові установи, передові за технологією виробництва, які спроможні бути не тільки центрами економічного зростання, а й центрами кластеризації суміжних виробництв у новому технологічному ланцюгу. Таким чином, кластерний підхід, який можна розглядати як систему взаємодоповняльних елементів, дозволяє підвищити ефективність розвитку всіх суб'єктів у інноваційному та інших процесах (рис. 1).

Принципове питання в реалізації промислової політики — це абсолютно нові компетенції державної влади. Сучасними принципами партнерства державної влади і громадськості у промисловій політиці мають бути: принцип селективності, принцип комплексності та інформаційного забезпечення, принцип прозорості, принцип адаптивності та принцип взаємності економічних інтересів.

Особливого значення набуває державне стратегічне управління інноваційною діяльністю в реальному секторі економіки. Однак, коли нині держава робить спроби через системні реформи стимулювати економічний розвиток, надаючи допомогу підприємцям, результати можуть бути, а можуть і не бути позитивними, тому що не всі впливи дають бажаний ефект.

Зокрема, на етапі забезпечення післякризової економічної стабільності, активізації розвитку національної науки та зняття соціальної напруги в суспільстві варто враховувати, що в Україні відновлено фундаментальну умову інноваційної діяльності — свободу думки, пошуку, дискусії, інформації. Це досягнення реформи важко переоцінити, і коли воно остаточно утвердиться, то стане основою майбутнього піднесення науково-технічного потенціалу як фундаменту добробуту країни.

Саме аналіз досвіду реформ в Україні дає змогу стверджувати, що високий науково-технічний потенціал є необхідною, але недостатньою умовою для успішного освоєння досягнень науково-технічного прогресу,

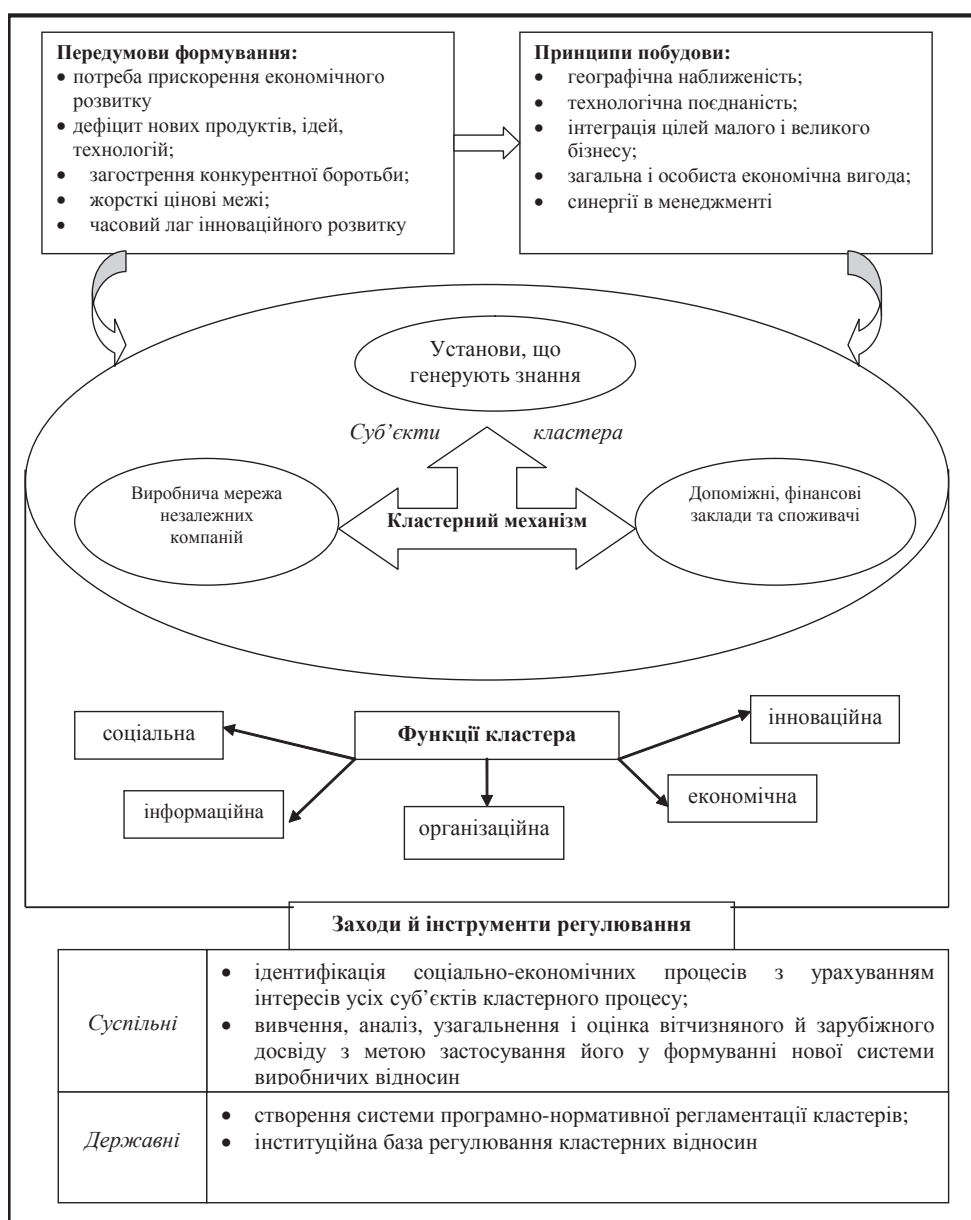

Рис. 1. Кластерний механізм у державній промисловій політиці

так само, як і їхнє використання з метою прискорення темпів економічного зростання, забезпечення високої конкурентоспроможності національної промисловості, підвищення добробуту народу. Важливо досягти повної й ефективної реалізації цього потенціалу, тобто змусити його працювати в потрібному напрямі й з максимальною можливою віддачею.

Це завдання зазвичай зважується на основі здійснення державної політики науково-технічного розвитку, що поєднує в собі різні елементи науково-технічної, інноваційної й промислової політики. Досить чіткого визначення і навіть розмежування цих понять на сьогодні не існує. Різні автори дотримуються щодо цього своїх точок зору. Одні питання здійснення нововведень зараховують до сфери науково-технічної політики [9]. Інші розглядають проблеми інноваційної діяльності в рамках промислової політики. В американській економічній літературі, замість зазначених вище, часто розділяють терміни "наукова політика", "технологічна політика" чи "науково-технологічна політика".

Проте, можна дати загальне трактування. Під державною науково-технічною політикою, на думку авторів, слід розуміти систему заходів, спрямованих на підтримку розвитку освіти, науки і прогресу техніки. При цьому мова йде, головним чином, про одержання нових знань і створення (але ще не впровадження в широких масштабах) нових технічних і технологічних розробок.

Незважаючи на розбіжності в теоретичних концепціях впливу нововведень на науково-технічний прогрес і виробництво, західні економісти так чи інакше сходяться на тому, що державна інноваційна політика, об'єктом якої є нововведення, повинна містити в собі наукову, технічну і виробничу політику, поєднувати таким чином джерела знань і їхніх потенційних споживачів. Іншими словами, вони зводять державну інноваційну політику до науково-технічної політики. В основі подібних поглядів лежить припущення, що науково-технічна політика може бути подана як сума елементарних нововведень відносно одиничних науково-технічних нововведень.

Такий підхід, звичайно, допомагає одержати цілісне уявлення про державну науково-технічну політику, тому що він ліквідує межу між стадіями циклу "наука — виробництво", на якій порушується механізм інноваційної діяльності. Однак він усе-таки збіднює зміст науково-технічної політики. За межами її впливу в цьому разі залишається вся фундаментальна наука і частина прикладних досліджень. Відомо, що через різні причини не всі наукові ідеї, винаходи і відкриття реалізуються у виробництві. Ідеї, відкриття і винаходи, результати досліджень, що не знайшли на цей час застосування чи відкинуті, у сукупності становлять науковий прогрес, так само, як програми і проекти, які не впроваджено у виробництво, — технічний прогрес.

Тому державну інноваційну політику правильніше розглядати як системну складову науково-технічної політики, метою якої є організація погодженої взаємодії важелів наукової, технічної і промислової політики.

Завдання інноваційної політики уряду виявляються набагато ширшими, ніж тільки стимулювання збільшення потоку нововведень, за допомогою яких науки

відкриття перетворюються в соціальні й економічні зміни. На думку закордонних дослідників, до завдань інноваційної політики має входити також запобігання негативним наслідкам поширення нововведень на зайнятість, навколишнє середовище, ресурси тощо [4]. Мова йде про ув'язування інноваційної політики з державною політикою вирішення цілого комплексу соціально-економічних проблем, що з'являються в результаті негативного впливу науково-технічного прогресу. Така постановка найбільш правильна, тому що немає ніякого сенсу стимулювати ті нововведення, що, даючи легальний ефект для окремої галузі виробництва, здатні викликати глобальні, негативні наслідки для суспільства чи економіки в цілому.

Іншими словами, інноваційна політика держави має стати засобом здійснення широкого кола змін у суспільстві, тобто пов'язувати заходи в рамках державної науково-технічної політики з заходами в рамках соціальної, економічної й екологічної політики. Тому інноваційну політику варто водночас вважати складовою і науково-технічної політики, і загальної політики держави.

Це широке визначення практично виправдане лише при формуванні соціально-ринкового господарства за рахунок активного державного регулювання (за прогресивним досвідом скандинавських країн, ФРН і Франції).

Якщо ж проблеми впровадження традиційно зарховувати в основному до галузі інтересів інноваційної політики, хоча зрозуміло, що без ефективної науково-технічної політики будь-яка інноваційна політика свідомо приречена на невдачу, то можна вузько визначити державну інноваційну політику як сукупність запланованих і здійснюваних на державному рівні економічних, організаційних, правових і інших заходів, спрямованих на сприяння якнайшвидшій передачі й поширенню в сфері виробництва та послуг досягнень науково-технічного прогресу.

У вузькому розумінні інноваційну політику можна уявляти як складову частину державної науково-технічної політики, що основну увагу приділяє державному впливу на процеси виробничого освоєння нововведень (тиражування) і їхню реалізацію. Це визначення практично виправдано при реалізації політики державного дерегулювання (за досвідом США, Великобританії, Японії).

Саме при дерегулюванні інноваційна політика уряду вузько спрямована тільки на забезпечення сприятливих умов (інноваційного клімату) комерціалізації використання науково-технічного заділу, на всіляке заохочення приватної ініціативи, необхідність відновлення техніки, технології, асортименту продукції для підвищення конкурентоспроможності, забезпечення переходу до "самоорганізації" інноваційного процесу.

На відміну від цього, державна промислова політика є важливою складовою економічної політики, що регулює відносини держави з промисловими підприємствами державного і приватного секторів. Вона охоплює всі аспекти діяльності підприємств, у тому числі й ті, які не належать до освоєння науково-технічних нововведень.

ВИСНОВКИ

З огляду на викладене, провідні вітчизняні науковці констатували, що в Україні немає іншого шляху розвит-

ку, ніж перехід до активної структурної політики і модернізації індустріальної складової матеріального виробництва. Консервація існуючої експертно-сировинної та технологічно-відсталої моделі промислового виробництва лише посилить процеси його структурної деградації та заблокує перехід нашої країни до постіндустріальної економіки [3; 10].

Щоб запобігти розпорошенню і національному використанню вкрай обмежених національних та сприяти активному залученню зовнішніх ресурсів, промислова політика в Україні має бути остаточно сформованою і здійснюватись за такими пріоритетними напрямками:

- оптимізація структури промислового виробництва з посиленням ролі внутрішнього споживчого та інвестиційного ринку товарів;

- технічна модернізація існуючих виробництв на інноваційних засадах з акцентом на наукомістких та високотехнологічних видах діяльності;

- розвиток регіональних сегментів національного промислового комплексу з максимальним використанням кластерної моделі;

- реалізація енергозберігаючої моделі розвитку галузі з широким тиражуванням нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії;

- зниження техногенного навантаження промисловості на навколишнє природне середовище.

Література:

1. Амоша О., Вишневецький М., Збаразька Л. Промислова політика України: концептуальні орієнтири на середньострокову перспективу / Економіка України. — 2009. — № 11—12. — С. 4—14, 4—13.

2. Бутко М.П., Самійленко Г.М. Методологічні аспекти кластеризацій промислового комплексу регіону / Економіка та держава. — 2010. — №2. — С. 38—43.

3. Кіндзеровський Ю.В., Якубовський М.М., Галиця І.О. та ін. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку. — К. Інститут економіки та прогнозування НАНУ, 2009. — 928 с.

4. Пирожков С.І. Моделі і сценарії структурно-інноваційної перебудови економіки України / Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки: Зб. наук. пр. / ОІЕ НАН України, відп. ред. Сухоруков А.І. — К., 2004.

5. Портер М. Конкуренція: пер. с англ. — М., 2000. — 540 с.

6. Притикіна О.Л., Стасюк Ю.М., Щипанова О.В. Інноваційна політика України та інтеграція до ЄС // Фінанси України. — 2005. — №5. — С. 36—43.

7. Регіональна політика Європейського Союзу: історія і сучасність: www.old.europexhi.kiev.ua

8. Рыгалин Л.Б. и др. Высокотехнологические кластеры в России: комплекс мер по развитию инновационного потенциала региональных межотраслевых комплексов // Инновации. — 2005. — №4(81). — С.4—10.

9. Статистичний щорічник України за 2009 рік. — К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010.

10. Федулова Л. Проблеми інноваційних трансформацій у корпоративному секторі економіки України // Економіст. — 2005. — №2. — С. 38—40.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2011 р.